

УДК 339.564:005.591.61–034.1(477)

Довгань Д. А.
*аспірант кафедри міжнародної торгівлі
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана*

Dovhan D. A.
*Postgraduate Student of International Trade Department
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman*

ДИВЕРСИФІКАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО ЕКСПОРТУ ЧОРНИХ МЕТАЛІВ ТА ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ

DIVERSIFICATION OF UKRAINIAN FERROUS METALS EXPORT AND ECONOMIC GROWTH

Анотація. У роботі розглянуто причини диверсифікації експорту, відмінність між вертикальною і горизонтальною диверсифікацією. Досліджено тенденції розвитку українського експорту чорних металів та металевих труб за останні п'ять років. Виявлено основні проблеми забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної трубної продукції на світовому ринку. Визначено, що диверсифікацію металургійної промисловості України і створення нових виробництв, орієнтованих на експорт, доцільно здійснювати за двома напрямками диверсифікації – інерційної та інноваційної. Доведено, що позитивний ефект можна отримати лише за умови одночасної диверсифікації промисловості й експорту товарів, проведення реформ, спрямованих на зміцнення несировинної складової економіки.

Ключові слова: диверсифікація, експорт, металургійна промисловість, світовий ринок чорних металів, економічне зростання

Вступ та постановка проблеми. Розвиток економіки України можливий за рахунок розвитку можливостей на міжнародних ринках. Орієнтація вітчизняних підприємств на зовнішні ринки є значним важелем розвитку національної економіки за умов сприятливої зовнішньої кон'юнктури. Орієнтація вітчизняних виробників на пріоритетне задоволення зовнішнього попиту ставить економіку України в залежність від перманентних світових економічних криз, особливо у випадку сировинної орієнтації експорту та залежності від високотехнологічного імпорту.

Обсяг експорту України значною мірою залежить від металургійної промисловості (близько 23,3% усього експорту у 2012 р.), що обумовлює високу залежність вітчизняної економіки від внутрішніх настроїв металургів та зовнішніх імпульсів на світових ринках [1].

У структурі експорту переважають сировинні товари і товари з низьким рівнем технологічної обробки. У 2012 р.

слабкий зовнішній попит на сировинні ресурси та нерозвинений внутрішній ринок обумовили скорочення частки експорту металів та виробів з них (експорт металопродукції у 2012 р. зменшився на 14,5% порівняно з 2011 р.).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвідки вчених-економістів підтверджують наявність взаємозв'язку між розвитком зовнішньої торгівлі та економічним зростанням країни, ось чому диверсифікація експорту є особливо актуальною в умовах глобалізації та інтеграції економіки України.

Питання конкурентоспроможності висвітлені у працях А.В. Батурова, Б.В. Буркинського, О.С. Віханського, І.У. Зулькарнаєва, В.Д. Немцова, С.І. Савчука, Р.А. Фатхутдінова та ін.

Але результати досліджень вищеозначених учених не завжди можуть бути ефективним інструментом при прийнятті управлінських рішень щодо оптимізації струк-

тури експорту вітчизняної продукції на світових ринках. Потребують подальшого дослідження шляхи диверсифікації українського експорту чорних металів та розробка практичних рекомендацій щодо зміцнення позицій вітчизняної чорної металургії на світовому ринку.

Метою даної роботи є аналіз теоретично-методологічних підходів щодо диверсифікації експорту як одного з засобів підвищення конкурентоспроможності вітчизняних металургійних підприємств.

Результати дослідження. Залежність від експорту сировини неодноразово згадується як одна з головних особливостей країн, що розвиваються. Менш розвинені країни, на думку Торадо і Сміта, як правило, спеціалізуються на виробництві сировини замість вторинної і третинної діяльності. Отже, експорт сировини відіграє дуже важливу роль з точки зору генерації валюти в цих країнах, що традиційно представлено у значній частці такого ВВП. У випадку експорту немінеральної сировини ринки та ціни часто нестійкі, що призводить до високого ступеня ризику і невизначеності для країн, які покладаються на них. Експорт сировини характеризується відносно низькою еластичністю попиту за доходом і нееластичністю за ціною, до яких відносять паливо, деякі види сировини, промислові товари, що є винятками [2].

Диверсифікація експорту була запропонована як механізм політики щодо стабілізації експортних доходів, які будуть особливо необхідними в тих країнах, що розвиваються, де частка сировини яскраво виражена в експортному кошику. Ця ситуація додатково ускладнюється тим, що багато малорозвинених країн мають дефіцит їх платіжних балансів у зв'язку з потребою імпорту капітальних товарів, напівфабрикатів і споживчих товарів, яких вимагає їх промисловий розвиток. Окрім того, менш розвинені країни, як правило, більше залежать від торгівлі, ніж розвинені країни з точки зору їх частки в національному доході.

Проблеми нестабільності експорту доходів і погіршення умов торгівлі в країнах, що розвиваються, де сировина є основною частиною іноземних продажів, змусили їх розглянути питання щодо необхідності диверсифікації експорту, на основі структурної трансформації своєї економіки – процес, який був особливо помітний в азіатських країнах, Китаї та Індії [2].

Але слід зазначити, що, незважаючи на диверсифікаційні зусилля, різні емпіричні дослідження також показали тенденції до зниження цін більшості трудомісткого виробництва ряду МРК на відміну від тенденції зростання цін наукомістких продуктів, що експортуються розвиненими країнами.

Диверсифікація експорту спричиняє зміну позиції експортного міксу країни, будучи «безпосередньо пов'язаною зі структурою економіки і як вона змінюється з розвитком». У її основі лежить стратегія розвитку, яка передбачає стимулювання експортних товарів з доданою вартістю за допомогою додаткової обробки і маркетингової діяльності [3].

Ступінь диверсифікації країни на разі розглядається як залежність кількості товарів у межах свого експортного міксу.

Економічна і соціальна комісія для Азії і Тихого океану заявила, що для малорозвинених країн розумні цілі розвитку не можуть бути обмежені експортом сировини. Диверсифікація у плані «нетрадиційних» і «традиційних» товарів є важливим засобом для зростання і розвитку.

Експортна диверсифікація та економічне зростання можуть бути пов'язані. Економічне зростання – перехід

від залежності експорту сировинних товарів до диверсифікації експорту продукції обробної промисловості.

На разі варто зробити важливе уточнення, що диверсифікація експорту необов'язково передбачає експорт промислових товарів. На думку Агосіна, цей процес може здійснюватися у формі сировинних товарів, які розвиваються в галузях, що базуються на природних ресурсах, а не на виробництві [4]. Дійсно, експорт товарів не повинен бути в буквальному сенсі пов'язаний із концентрацією експорту. Крім того, диверсифікація, як правило, пов'язана з виробництвом та експортом товарів з більш високою кваліфікацією та інтенсивністю знань.

Різниця між вертикальною і горизонтальною диверсифікацією полягає в:

1) перша категорія пов'язана з переміщенням між різними категоріями товарів – наприклад, перехід від сировинних товарів до виробництва через механізми доданої вартості;

2) друга категорія – розширення експортного кошика, за рахунок «диверсифікації товарів тієї ж категорії товарів».

Окрім того, диверсифікація експорту може бути досягнута або шляхом коригування частки товарів в існуючому експортному міксі, або шляхом додавання нових товарів до нього [3].

Варто зазначити, що диверсифікація експорту може набувати різних форм.

Деякі країни Латинської Америки (Чилі, Аргентина) перейшли від експорту одного основного продукту (наприклад, міді або яловичини) до розширеного експортного міксу, акцентуючись у Чилі на «нетрадиційній» сільськогосподарській продукції. З іншого боку, Мексика (з машин, транспортних засобів) і Бразилія (з машин, заліза і сталі, транспортного устаткування) обрали тип диверсифікації, який відобразився у виробництві від первинних до промислових товарів. Колумбійський кейс – мікс чилійського сільськогосподарського шаблону та збільшення виробництва легкої промисловості Азіатського типу [5].

Федера вважав, що диверсифікація експорту могла б позитивно вплинути на економічне зростання за допомогою створення позитивних зовнішніх факторів у неторгових секторах. Ці зовнішні фактори були б пов'язані з більш ефективними стилями управління та вдосконаленими методами виробництва. Отже, країни з диверсифікованою структурою експорту могли б отримати вигоду щодо цих зовнішніх факторів і стимулів для формування капіталу, що призвело б до більш високих темпів економічного зростання [6].

Протягом останніх десятиліть домінуючою галуззю в українському експорті товарів була і залишається продукція чорної металургії, оскільки Україна за обсягами виробництва сталі входить у десятку світових лідерів. Розвитку цього сектора економіки сприяло масштабне виробництво в поєднанні з доступом до сировини на внутрішньому ринку. У структурі зовнішньої торгівлі продукції чорної металургії, як і в структурі виробництва, домінують чавун і сталь. В експорті галузі на них припадає 92% [7, с. 99]. Оскільки Україна експортує значні обсяги продукції чорної металургії з невеликою доданою вартістю, то має низьку прибутковість. Усе це свідчить про низький рівень розвитку технологій вітчизняної металургійної промисловості.

Чорна металургія є двигуном розвитку промисловості і економіки. Трансформація світового ринку металів обумовлена геополітичним зрушенням на Схід. Однією з основних причин кризи на світовому металургійному ринку є надвиробництво сталі в Китаї. У глобальній конкуренції на ринку металів переваги отримують країни з емним внутрішнім ринком споживання, тому українська

металургія, що переживає найважчий період у своїй історії після Другої світової війни, повинна не лише прагнути до збільшення експорту продукції, але й до збільшення внутрішнього попиту.

Задля збереження своєї конкурентної позиції металургійним підприємствам на ринку Європейського Союзу доцільно переглянути фінансування в модернізацію устаткування та технології, а також зорієнтуватися на виробництво кінцевої продукції та її збут як на зовнішньому, так і на внутрішньому ринках.

Досвід основних гравців світового ринку чорних металів свідчить про те, що диверсифікація є одним з можливих засобів подолання економічних проблем підприємств за рахунок розширення ринкового маневру і підвищення конкурентоспроможності.

Для ефективного впровадження диверсифікації необхідним є дотримання двох умов:

- прагнення підприємств до саморозвитку, тобто зростання за рахунок нових профільних активів;
- прагнення забезпечити зростання прибутку за рахунок проникнення в нові, більш привабливі сфери або виходу з неприбуткових активів [8, с. 139].

Диверсифікація дозволяє отримувати більш стабільні результати, мінімізувати втрати у сферах основної діяльності в періоди криз та циклічних спадів. Оскільки конкурентні переваги зміщуються в площину нових продуктів, де українських позиції виробників не є міцними, тому доцільне впровадження інноваційних розробок у металургійне виробництво за рахунок переймання досвіду та технологій у світових лідерів.

Світова практика виділяє наступні моделі стратегії розвитку металургійних компаній (табл. 1) [9, с. 80].

Вітчизняні металургійні підприємства підпадають під ознаки першої групи, а в перспективі можуть стати компаніями третьої групи. Диверсифікація металургійної галузі носила здебільшого вимушений характер та була сконцентрована на виживанні в умовах економічної кризи, але фактично стала важелем реструктуризації вітчизняного металургійного комплексу та сформувала новий корпоративний бізнес.

Інтеграція вітчизняної металургії у світовий економічний простір обумовлює зростання ролі транснаціоналізації як однієї з найважливіших складових диверсифікації бізнесу. Вона є стимулом для залучення іноземних інвестицій, оскільки отримання металургійними компаніями

України статусу транснаціональних корпорацій створює нову економічну, правову та іміджеву атмосферу, яка буде сприяти зростанню довіри до українського бізнесу.

Варто відзначити, що вітчизняна металургійна промисловість найбільше інтегрована в міжнародний економічний простір. Серед факторів, що сприяють цим тенденціям, варто відзначити: зростання міжнародної економічної активності металургійних компаній; домінування в галузі сучасного менеджменту, який адаптує в галузі світові правила у сфері фінансів, стандартів якості, маркетингу, інформації; обсяги випуску металопродукції перевищують внутрішні потреби, що будуть сприяти пошуку нових ніш на світовому ринку [9, с. 81].

Провідною експортоорієнтованою галуззю промисловості України є металургійна промисловість, оскільки має значну питому вагу в загальному обсязі експорту України (від 23,6% у 2012 р. до 23,9% у 2014 р.) [10].

За даними, представленими на рис. 1, у період з 2010 по 2014 р. спостерігалось поступове зниження експорту чорних металів, що свідчить про зниження можливості вітчизняних металургійних підприємств.

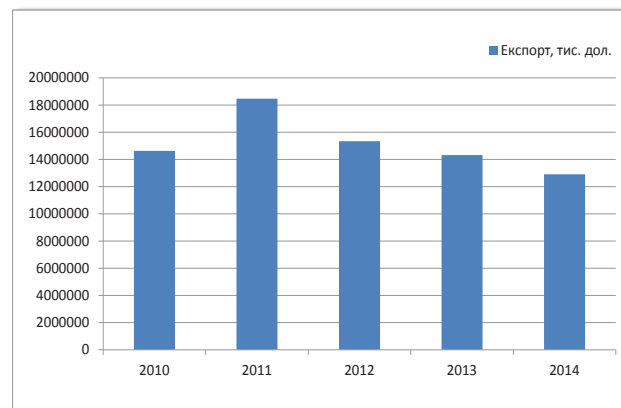

Рис. 1. Динаміка експорту чорних металів України (тис. дол. США)

Джерело: складено автором на основі [10]

Головна проблема вітчизняної металургії полягає в тому, що підприємства країни в той період, коли був попит на продукцію і сплеск цін на світових ринках, не вкладали кошти в модернізацію. І галузь залишилася на тому ж рівні,

Таблиця 1

Диверсифікація моделей стратегії розвитку металургійних компаній та інструменти для їх реалізації

Тип металургійної компанії	Екстенсивний розвиток		Інтенсивний розвиток
	Компанії країн з перехідною економікою	Західні компанії	Компанії розвинутих азійських країн
Головні стратегічні цілі	Збільшення частки ринку	Збереження частки ринку та скорочення витрат	Технологічне лідерство та скорочення витрат
Інструменти реалізації	<ul style="list-style-type: none"> • Розвиток сировинного сегменту для збільшення виробництва; • інвестиції у створення та модернізацію існуючих потужностей при нарощуванні абсолютних обсягів виробництва; • активні злиття і поглинання в окремих продуктивних сегментах 	<ul style="list-style-type: none"> • Злиття і поглинання потужностей в окремих продуктивних секторах; • реструктуризація бізнесу з метою підвищення його ефективності та конкурентоспроможності; • перенесення потужностей в країни з низькими витратами 	<ul style="list-style-type: none"> • масштабні інвестиції в НДДКР, переважно у технологічні «ноу-хау»; • вибіркові злиття і поглинання з метою розвитку технологій та розширення бізнесу; • аутсорсинг до країн з дешевою робочою силою
Основні ринкові продукти	Металопродукція порівняно простих переділів	Металопродукція з високим ступенем готовності (високим рівнем доданої вартості)	Диверсифікований асортимент продукції

як і 20 років тому. Не дивлячись на те, що Україна експортує близько 80% від загального обсягу продукції, що виробляється, ситуація в металургії, на жаль, досить складна.

З метою підвищення конкурентоспроможності продукції на світовому ринку чорних металів і освоєння виробництва нових видів металопродукції вітчизняним металургійним підприємствам необхідно провести заміну технології, модернізацію обладнання та установити сучасні виробничі потужності.

За підсумками 2014 р. обсяг українського ринку сталевих труб знизився на 12% порівняно з 2013 р. і склав 544,9 тис. т з урахуванням складських запасів.

Статистика свідчить про те, що значний втрат українські трубники зазнали на зовнішніх ринках збуту. У 2014 р. експорт сталевих труб скоротився на 18,8% (до 950,8 тис. т) порівняно з 2013 р. Зокрема, експорт безшовних труб скоротився на 15,2% (до 525,4 тис. т), а зварних – на 22,8% (до 425,4 тис. т).

Унаслідок складної військо-економічної ситуації в минулому році випуск труб в Україні скоротився на 13,6%.

Товарна структура вітчизняного експорту свідчить, що протягом 2008–2014 рр. «нішею» на світовому ринку для українських підприємств залишалося виробництво енергоємної продукції з низьким рівнем доданої вартості. Ця продукція є дуже чутливою до сплесків світової кон'юнктури, а тому її виробництво не може бути базисом для отримання стійких позицій України на світовому ринку чорних металів [11, с. 16].

Оцінка та аналіз структури українського експорту секторів показали, що його низька диверсифікація є найбільш значимою проблемою для вітчизняної економіки, оскільки від диверсифікації експорту залежить її конку-

рентоспроможність. Тому стратегія диверсифікації повинна бути домінуючою. Диверсифікація галузей промисловості і створення нових виробництв, які орієнтовані на експорт, повинна включати диверсифікацію українського експорту за одним з напрямків:

- інерційна диверсифікація передбачає залучення в експортний обіг товарів і послуг, які суттєво не змінюються, а тільки дещо коригують вже існуючу спеціалізацію;

- інноваційна диверсифікація передбачає розвиток і посилення системи національних конкурентних переваг, становлення нових конкурентоспроможних виробництв, поліпшення параметрів міжнародної стандартизації країни [8].

Висновки. Основною вимогою стабільного функціонування вітчизняної металургійної промисловості є оптимальне співвідношення між рівнями диверсифікації та спеціалізації експортної діяльності. Спеціалізація і стійкість економіки є різноспрямованими властивостями, підсилення яких є більш ефективними у різних фазах економічного циклу: у період зростання це спеціалізація, у кризовий період – диверсифікація.

Для отримання більш системної інформації необхідно проводити аналіз географічної і товарної диверсифікації експорту на рівні галузі. Для проведення даного аналізу доцільне використання наступних розрахункових показників: індекс диверсифікації товарної структури експорту, індекс географічної диверсифікації, рівень територіальної спеціалізації ринку та ін.

Позитивний ефект в умовах нестабільного зовнішнього середовища Україна може отримати тільки при одночасній диверсифікації промисловості та експорту товарів, а також за умови впровадження реформ, які будуть сприяти зміцненню несировинної складової економіки.

Список використаних джерел:

1. Кулик І.М. Сучасний стан та основні фактори розвитку чорної металургії в Україні / І.М. Кулик // Бізнес Інформ. – 2012. – № 5. – С. 116–121.
2. Todaro MP, Smith SC (2006) Economic development, 9th edn. Pearson Addison Wesley, Boston.
3. Ali R, Alwang J, Siegel PB (1991) Is export diversification the best way to achieve export growth and stability? A look at three African countries. Policy, Research, and External Affairs, Working Papers, Agriculture Operations, Agriculture Operations Division, Southern Africa Department, Africa Regional Office, 1-44.
4. Agosin MR (2006) Trade and growth: why Asia grows faster than Latin America, vol 1. Inter- American Development Bank, Washington DC.
5. Mejia, Juan Felipe(2012) Export Diversification and Economic Growth An Analysis of Colombia's Export Competitiveness in the Eurooypean Union's Marke.
6. FederG (1983) Onexportsandeconomicgrowth. JDevEcon 12. – P. 59–73.
7. Борщ Л.М. Глобалізм: інтеграція чи інтервенція? / Л.М. Борщ // Економіка: проблеми теорії та практики. – 2008. – № 31. – С. 6–14.
8. Горянська Т.В. Конкурентні позиції експортоорієнтованих секторів економіки України / Т.В. Горянська // Економіка промисловості. – 2012. – № 1–2. – С. 138–141.
9. Кислова Л.А. Напрями диверсифікації чорної металургії України в контексті реалізації стратегічних завдань державно-приватного партнерства / Л.А. Кислова // Вісник Маріупольського державного університету. Серія «Економіка». – 2012. – Вип. 3. – С. 74–84.
10. Зовнішня торгівля України у 2014 р. / Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
11. Грищенко С.Г. Состояние, проблемы и перспективы развития ферросплавной промышленности Украины / С.Г. Грищенко [и др.] // Товарный монитор. Металлургия. – 2014. – № 2 (2). – С. 14–17.

Аннотация. В работе рассмотрены причины диверсификации экспорта, отличия между вертикальной и горизонтальной диверсификацией. Исследованы тенденции развития украинского экспорта черных металлов и металлических труб за последние пять лет. Выявлены основные проблемы обеспечения конкурентоспособности отечественной трубной продукции на мировом рынке. Определено, что диверсификацию металлургической промышленности Украины и создание новых производств, ориентированных на экспорт, целесообразно осуществлять по двум направлениям диверсификации – инерционной и инновационной. Доказано, что положительный эффект можно получить только при условии одновременной диверсификации промышленности и экспорта товаров, проведения реформ, направленных на укрепление несырьевой составляющей экономики.

Ключевые слова: диверсификация, экспорт, металлургическая промышленность, мировой рынок черных металлов, экономический рост.

Summary. The article discusses the reasons for the diversification of exports, the difference between the vertical and horizontal diversification. There are considered tendencies of Ukrainian exports of ferrous metals and metal pipes in the past five years. It's defined the basic problem of ensuring the competitiveness of the domestic pipe products in the world market. It's determined that the steel industry diversification of Ukraine and the creation of new industries, export oriented, it is advisable to diversify in two directions – inertial and innovation. It is proved that a positive effect can be obtained only if the simultaneous diversification of industry and exports, reforms aimed at strengthening non-raw component of the economy.

Key words: diversification, export, steel industry, the world steel market, economic growth.